

ภาคที่
๑

ระบบนิเวศและความหลากหลายทางชีวภาพ
ป่าบุ่งป่าทาม ลุ่มน้ำสงครามตอนล่าง

ความหลากหลายของระบบนิเวศ

แม่น้ำสงครามเป็นแม่น้ำสายสำคัญไหลลงแม่น้ำโขงทางเขตอีสานเหนือหรือที่เรียกว่า “แอ่งสกลนคร” มีต้นกำเนิดจากเทือกเขาภูพานในเขตจังหวัดสกลนคร ไหลผ่านอุดรธานี หนองคาย และบรรจบกับแม่น้ำโขงที่ตำบลไชยบุรี อำเภอท่าอุเทน จังหวัดนครพนม มีความยาวประมาณ ๔๒๐ กิโลเมตร

แม่น้ำสงครามทางตอนบนไหลผ่านพื้นที่ลาดชัน ลำน้ำแคบ เมื่อไหลผ่านเขตรอยต่ออุดรธานีมีลำน้ำสาขาไหลลงมาบรรจบมากขึ้น ขณะเดียวกันความลาดชันก็ลดลงมากและมีระดับแทบไม่แตกต่างกัน โดยเฉพาะบริเวณปากแม่น้ำขึ้นมากตามลำน้ำประมาณ ๒๐๐ กิโลเมตร ในบริเวณนี้ระดับกันแม่น้ำสงครามค่อนข้างแบนราบ ความลาดชันต่างกันเฉลี่ยประมาณ ๓-๔ เซนติเมตรต่อแม่น้ำ ๑ กิโลเมตร ทำให้ท้องน้ำในช่วง ๒๐๐ กิโลเมตรมีความสูงแตกต่างกันเพียง ๒ เมตรเท่านั้น บริเวณดังกล่าวนี้ถือว่าเป็นลุ่มน้ำสงครามตอนล่างที่มีลักษณะพิเศษ กล่าวคือในฤดูฝนน้ำจะค่อยๆ ท่วมพื้นที่ลุ่มต่ำ และเมื่อถึงฤดูแล้งจะกลายเป็นผืนทะเลสาบน้ำจืดกว้างใหญ่ครอบคลุมพื้นที่ถึง ๕๐๐,๐๐๐-๖๐๐,๐๐๐ ไร่ กินเวลาประมาณ ๓-๔ เดือน น้ำหลากนี้เป็นอิทธิพลมาจากน้ำเหนือและน้ำจาก

ป่าทามน้ำสงคราม : ฤดูแล้งน้ำจากป่าทามจะกลายเป็นน้ำจืดขนาดใหญ่ในกลุ่มน้ำสงครามตอนล่าง ครอบคลุมพื้นที่กว่า ๕๐๐,๐๐๐-๖๐๐,๐๐๐ ไร่

ลำน้ำโขงที่ไหลย้อนเข้ามาตามลำน้ำสงครามและลำน้ำย่อยมีลักษณะคล้ายกับ ทะเลสาบเขมร

ลักษณะดังกล่าวทำให้ลุ่มน้ำสงครามตอนล่างมีเอกลักษณ์เฉพาะทางธรรมชาติ คือ มีป่าชนิดต่างๆ ขึ้นอยู่ตามที่ราบน้ำท่วมถึงริมแม่น้ำและห้วยสาขา ที่ทนต่อน้ำท่วมเป็นเวลา ๓-๔ เดือน โดยเฉพาะป่าไผ่ ไทบ้านเรียกพื้นที่นี้ว่า "ป่าบุงป่าทาม" หรือ "ป่าทาม"

หลังจากฤดูฝนตั้งแต่เดือนกันยายนเป็นต้นไปน้ำในป่าบุงป่าทามจะแห้งลง ทำให้ลุ่มน้ำสงครามตอนล่างมีระบบนิเวศที่หลากหลาย เช่น ห้วย หนอง ปากห้วย ปากช่อง วัง หาด กุด ทาม บุง คุย ทาม ช่อง ส่อม คำ ซ้ำ ส้าง ดุม ฟุง ดอน ดง โนน โดก บีะ แก้ง น้ำจั้น ฯลฯ

ระบบนิเวศเหล่านี้มีความสำคัญต่อการดำรงชีวิตของไต้หวันที่ตั้งถิ่นฐานตามพื้นที่ราบสูงที่เป็นโพ้น โนน ดอน ที่แทรกอยู่ในป่าบุงป่า และชุมชนรอบนอก ทั้งด้านการหาปลา การพึ่งพาพรรณพืช การใช้ที่ดินป่าบุงป่าทามในการทำการเกษตร การเลี้ยงสัตว์ เป็นแหล่งน้ำสำหรับอุปโภคบริโภค และเป็นแหล่งท่องเที่ยว ทำรายได้เสริมสำหรับไต้หวัน

ระบบนิเวศย่อยป่าทามลุ่มน้ำสงครามตอนล่าง

นักวิจัยไต้หวันได้จำแนกระบบนิเวศย่อยของป่าทามลุ่มน้ำสงครามตอนล่างออกเป็น ๒๘ ระบบ และจัดเป็นกลุ่มตามระดับความสูงต่ำของพื้นที่ได้ ๔ กลุ่ม มีรายละเอียดดังนี้

๑. ระบบนิเวศที่สูงหรือที่ดอน

ระบบนิเวศกลุ่มนี้มีพื้นที่ค่อนข้างสูง ในฤดูฝนน้ำท่วมไม่ถึง มีจำนวน ๖ ระบบนิเวศย่อย ดังนี้

ดง เป็นพื้นที่สูงที่เป็นป่า มีบริเวณกว้าง และสูงกว่าระบบนิเวศย่อยอื่น ดงในกลุ่มน้ำสงครามตอนล่างมีพันธุ์ไม้หนาชนิดรวมถึงพันธุ์ไม้ขนาดใหญ่ เป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์หลายชนิด เช่น นก กระรอก กระแต ไก่ป่า กระต่าย หม่าจิ้งจอก เป็นต้น ฤดูแล้งป่าค่อนข้างจะโปร่ง ฤดูฝนจะรกทึบ มีความชื้นสูง ไต้หวัน จะเข้าไปเก็บของป่า สมุนไพร และเลี้ยงสัตว์ตลอดทั้งปี

ไต้หวันเชื่อว่าผีอยู่ในดง ใครจะเข้าไปทำกิจกรรมในดงจึงต้องมีการบอกกล่าวก่อน

โคก เป็นพื้นที่สูงมีพื้นที่ไม่กว้าง เป็นดินผสมหินลูกรัง ผิวดินไม่สม่ำเสมอ ฤดูแล้งผิวดินค่อนข้างจะแห้ง มีป่าผลัดใบ ป่าเต็งรัง ไม้พุ่มขนาดเล็ก เช่น กะเม็ง กัลยัญน้อย และหญ้าขึ้นปกคลุม

ไต้หวัน ใช้พื้นที่โคกเป็นที่เลี้ยงสัตว์และเก็บของป่า ในฤดูฝนจะมีเห็ดหลายชนิดให้เก็บ บางส่วนสามารถทำนาโดยอาศัยน้ำฝนได้

ดอน เป็นที่ราบลลกับเนินดิน อยู่ในระดับเดียวกับโพน มีพันธุ์ไม้ขึ้นทั้งขนาดใหญ่และขนาดเล็กสลับกันไป สัตว์ที่พบได้แก่ กระรอก กระแต แลง ตะกวด ลิง ชะนี ไก่ป่า นก หนู งู

ส่วนมากไต้หวันจัดให้ป่าดอนเป็นดอนปลูกตา ดอนป่าช้า ดอนทำเลเลี้ยงสัตว์ หรือในปัจจุบันเรียกว่า “ป่าชุมชน” ซึ่งเป็นแหล่งอาหาร เช่น เห็ด แมลง ผัก มัน รวมไปถึงสมุนไพรและไม้พินที่สำคัญของไต้หวัน

ไต้หวันจะเลือกดอนเป็นที่ตั้งชุมชนเนื่องจากมีความอุดมสมบูรณ์และสูงกว่าระดับน้ำท่วม

ไต้หวันแบ่งดอนออกเป็น ๒ ประเภท คือ

๑) ดอนสูง เป็นดอนที่มีป่าไม้เยอะและเป็นไม้ใหญ่ พันธุ์ไม้ที่พบได้แก่ ยาง ประดู่ แคน ซาด ไต้หวันจะจัดให้ดอนสูงเป็นดอนปลูกตา เป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ และต้องมีพิธีเลี้ยงประจำปี ๒ ครั้ง ในเดือน ๓ เรียกว่า เลี้ยงขึ้น เป็นการเลี้ยงเมื่อเสร็จสิ้นการเก็บเกี่ยว และในเดือน ๖ เรียกว่า เลี้ยงลง เป็นการเลี้ยงก่อนการปักดำ และยังเป็นที บ๊ะ หรือบนบาน หรือเสีงทหายต่างๆ ตามโอกาสสถานการณ์ และความเชื่อของคนในชุมชน

๒) ดอนลุ่ม เป็นดอนที่มีต้นไม้ขนาดเล็ก มีต้นไม้้น้อย อยู่ในระดับต่ำกว่าดอนสูง ไต้หวันจะใช้เป็นที่เลี้ยงสัตว์

โนน เป็นพื้นที่สูงเท่าๆ กับคุย พรรณพืชที่ขึ้นเป็นป่าผลัดใบ ไม้ยืนต้นจำพวกไม้ซาด ไม้แดง และไม้อื่นๆ เช่น ไม้กะชะ หูลิง หมากเฒ่า ต้นขี้เหล็ก เป็อย หนามคอม หน้าแฝก ฯลฯ สัตว์ที่พบตามโพนเป็นพวกหนู นก ค้างคาว กะปอม จิ้งหรีด งู หนู ต๊กแตน เป็นต้น ช่วงฤดูน้ำหลากจะเป็นที่อยู่อาศัยที่สำคัญของสัตว์ต่างๆ ที่อพยพขึ้นมาจากบริเวณน้ำท่วม

ไต้หวันจะใช้โนนเป็นที่เลี้ยงสัตว์ เก็บพินเผาถ่าน ล่าสัตว์ เก็บผัก เห็ด ในบางพื้นที่จะมีการทำนาทำไร่ รวมทั้งเป็นที่ตั้งหมู่บ้าน

โพน เป็นดินที่เกิดจากจอมปลวกที่มีขนาดใหญ่ มีชื่อเรียกที่แตกต่างกันตามแต่ละพื้นที่ หรือเรียกตามต้นไม้ที่ขึ้นอยู่กับโพน เช่น โพนหนองทาม โพนหนองหญ้าฆ่า ฯลฯ โพนมีพื้นที่ตั้งแต่ครึ่งงานถึง ๕ ไร่ โทบ้านใช้เป็นทำเลเลี้ยงสัตว์ตลอดทั้งปี ในช่วงฤดูฝนเป็นที่อาศัยของไส้เดือน สัตว์ต่างๆ เช่น หนู งู ฯลฯ

คุย เป็นพื้นที่ต่ำกว่าโพน คุยจะอยู่ริมน้ำสงคราม น้ำจะท่วมถึงเฉพาะที่มีน้ำหลากมาก มีพื้นที่กว้างไม่เกิน ๕๐ เมตร ความยาวไม่จำกัด จะมองเห็นเป็นคันขนาดใหญ่ พืชที่ขึ้นส่วนมากเป็นหญ้า และเครือไม้

บ๊ะ เป็นพื้นที่ที่มีความลาดเอียง อยู่ระหว่างโคกกับท่ง เป็นบริเวณที่มีต้นไม้ขนาดเล็กจนถึงขนาดกลาง เป็นป่าไม้ผลัดใบหรือป่าผสมระหว่างป่าโคกกับป่าท่ง มีต้นไม้พวกไม้ซาด ไม้ชะเม็ก หนามแท่ง พอก

โทบ้านใช้ประโยชน์จากบ๊ะเป็นที่เลี้ยงสัตว์ตลอดทั้งปี เก็บเห็ด ชูดม่นในช่วงต้นฝน

พื้นที่ที่ศึกษาสำรวจพบบ๊ะ ๓ แห่ง คือ

๑) **บ๊ะโนนตาส้อ** อยู่ใกล้ลำน้ำยามในเขตบ้านปากยาม สภาพดินเป็นดินทรายปนดินทาม โทบ้านเข้าไปทำนาในฤดูฝน

๒) **บ๊ะพอก** อยู่ระหว่างโคกท่าเลเลี้ยงสัตว์กับดอนมหาดไทยในเขตบ้านยางออย เป็นพื้นที่ค่อนข้างสูงน้ำท่วมไม่ถึง สภาพดินเป็นดินทราย พืชที่ขึ้นจะเป็นพืชที่ทนแล้งได้ดี

๓) **บ๊ะโคก** อยู่ในเขตบ้านยางออย แทรกอยู่ในโคกท่าเลเลี้ยงสัตว์ มีลักษณะคล้ายกับบ๊ะพอก

๒. ระบบนิเวศที่ราบ

ระบบนิเวศที่ราบมีระดับความสูงน้อยกว่าระบบนิเวศที่สูง ระบบนิเวศกลุ่มนี้บางส่วนน้ำจะท่วมเฉพาะฤดูน้ำหลากมากๆ เท่านั้น มีระบบนิเวศย่อย ๖ ระบบด้วยกัน มีรายละเอียดดังนี้

ส่อม เป็นบริเวณยอดของห้วยอยู่ระหว่างห้วยกับชำ เป็นร่องน้ำคล้ายกับช่องแต่มีขนาดเล็ก จะมีน้ำไหลในช่วงน้ำหลากเท่านั้น ในช่วงหน้าแล้งน้ำจะแห้ง

เห็นเป็นร่องน้ำ มีป่าไม้ขึ้นล้อมรอบ บางที่มีน้ำซับสามารถใช้น้ำทำนาปรังและปลูกผัก บริเวณส่อมจะเกิดเทาที่ไต้หวันสามารถนำมาปรุงเป็นอาหารได้

คำ เป็นแอ่งน้ำขนาดเล็กคล้ายกับชำ มีน้ำซับ แต่ในฤดูแล้งน้ำในคำจะมีโอกาสแห้ง จะพบคำในบริเวณรอยต่อระหว่างที่ลุ่มกับที่โนน หรือบริเวณยอดดอยหรือบริเวณด้านล่างส่อม น้ำจะท่วมเมื่อน้ำมาก

บริเวณคำจะพบพืชจำพวกเฟิร์น ผักกูด ผักหนาม และตะไคร่น้ำ จึงเหมาะเป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์หลายๆ ชนิด เช่น เขียน กบ เขียด งู หนู ปลิง ไล้เดือน คำจะเป็นแหล่งอาหารของไต้หวันตลอดทั้งปี

ชำ เป็นแอ่งน้ำขนาดเล็กเกือบเป็นช่อง พื้นที่ไม่กว้างมากนัก ดินบริเวณชำเป็นดินเลนลึก มีน้ำซับไหลตลอดเวลา มักจะพบชำบริเวณรอยต่อระหว่างส่อมกับช่อง ริมทุ่งที่มีความลาดชันต่อกับทาม หรือริมบึงที่เชื่อมกับทาม พืชที่ขึ้น ได้แก่ พืชจำพวกหญ้า ผักขี้บ่อ จึงเป็นที่อยู่อาศัยของปลา เขียน

การใช้ประโยชน์จากชำก็จะเป็นในลักษณะเดียวกับคำ

ลำ้ง เป็นบ่อน้ำเล็กๆ ไต้หวันใช้เป็นแปลงน้ำดื่ม ส่วนมากจะพบตามโคนต้นไม้ เพราะตามโคนต้นไม้จะมีรากไม้เป็นตัวดูดซับน้ำไว้ มี ๒ ประเภท คือ

๑) ลำ้งที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ พบได้ตามริมห้วย ริมหนอง ในทามเกิดจากกระแส น้ำกัดเซาะหรือสัตว์ต่างๆ ไปขุด ทำให้เป็นหลุมไม่ลึก มีน้ำขังตลอดปี บางหลุมมีน้ำขังเฉพาะฤดูฝน มีทางน้ำไหลออก น้ำจะเย็นและใสตลอด ไต้หวันมักจะเป่งหรือทำความสะอาดใหม่โดยขุดลงอีกให้น้ำขังถึงช่วงฤดูแล้ง

๒) ลำ้งที่มนุษย์สร้างขึ้น เป็นลำ้งที่ไต้หวันขุดจนกระทั่งพบน้ำใต้ดินความลึกจะแตกต่างกันขึ้นอยู่กับสภาพพื้นที่ คือ พื้นที่โนน โคน ดง บึง มีความลึกมากในทาม บุ่ง ริมน้ำสงคราม ริมห้วย ริมหนอง ริมช่อง จะตื้น

ทุ่งหรือทุ่งนา เป็นพื้นที่ราบลุ่ม มีทั้งน้ำท่วมถึงและไม่ถึง พรรณพืชที่พบเป็นไม้ยืนต้นจำพวกไม้ซาด ไม้แดง ต้นหม ไม้ หูลิง ต้นเสียว กะโดน หญ้าแฝก หญ้าปล้อง ผือ หว่า หัวลิง เบ็น เสียวบก แสง ท่ม หนามฮ่าง ส้มกบ เหมือดกุง เสียน้ำ เครือขึ้นาก หมากแซว

ทั้งเป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ต่างๆ เช่น จิ้งหรีด กะปอม หนู ผีเสื้อ นกกระยาง นกเอี้ยง นกเขา นกแซว นกไถ่นา นกเป็ด และแมลงต่างๆ ส่วนในช่วงน้ำหลาก บริเวณน้ำท่วมถึงจะมีกิ้ง หอย ปู ปลา กบ เขียด เอียน ขึ้นไปหาอาหารและวางไข่ ในฤดูแล้งไต้หวันใช้ทั้งเป็นพื้นที่เลี้ยงสัตว์

โสภ เป็นที่น้ำโตนจากที่สูง ทำให้เป็นหลุมลึก ความลึกขึ้นอยู่กับแรงของน้ำที่ตกลงมากระแทกกับดินข้างล่าง

โสภเป็นเส้นทางขึ้นลงตามริมน้ำสงครามในช่วงฤดูแล้งและเป็นทางระบายน้ำลงสู่แม่น้ำในช่วงน้ำหลาก

๓. ระบบนิเวศที่ราบริมน้ำหรือระบบนิเวศที่ลุ่ม

ระบบนิเวศย่อยกลุ่มนี้เป็นพื้นที่ที่มีความแตกต่างกันระหว่างฤดูแล้งกับฤดูฝน กล่าวคือ ในฤดูฝนพื้นที่จะถูกน้ำท่วมทั้งหมดเป็นผืนน้ำใหญ่ ส่วนในฤดูแล้งน้ำจะแห้งหมดเห็นดินแห้งแตกและเป็นดินทราย จะมีน้ำขังอยู่บ้างในพื้นที่ที่เป็นแอ่ง ระบบนิเวศประเภทนี้มีจำนวน ๑๑ ระบบ มีรายละเอียดดังนี้

หนอง เป็นแหล่งน้ำกระจายอยู่ในป่าทามมีขนาดตั้งแต่ ๒ งานขึ้นไป ถึง ๓๐-๔๐ ไร่ ความลึกของหนองขึ้นอยู่กับพื้นที่ ในฤดูฝน หนองในพื้นที่ลุ่มน้ำสงครามจะมีน้ำเอ่อท่วมเป็นผืนน้ำเดียวกับลำน้ำสงครามและพื้นที่ทามที่ถูกน้ำท่วม จะมีปลาที่ขึ้นมาจากแม่น้ำโขงเข้าไปหาที่วางไข่และหาอาหาร

ตามหนองจะมีเอียดเกลือ ดังนั้นหนองจึงเป็นแหล่งแร่ธาตุที่สำคัญของปลา โดยเฉพาะปลาน้ำจืดที่ขึ้นไปกินเอียดเกลือในฤดูน้ำหลาก

พรรณพืชขึ้นตามริมหนองได้แก่ ไม้กะซะ ต้นหูลิง หมากเฒ่า ต้นขี้เหล็ก เปลือย หนามคอม หัวจ้อย ต้นกระเบา เครือเบน ต้นท่ม ต้นแห้ และเห็ด จึงเป็นที่อยู่อาศัยของสิ่งมีชีวิตจำพวก กุ้ง หอย ปู ปลา เต่า นก หนู เป็นต้น

ช่วงฤดูแล้ง ไทบ้านจะใช้พื้นที่หนองทำการเกษตร เลี้ยงวัว-ควาย หนองที่น้ำไม่แห้งไต้หวันจะหาปลาตลอดทั้งปี

ห้วย คือ ร่องทางน้ำที่ไหลออกจากหนอง เชื่อมระหว่างหนองกับหนอง หนองกับกุด หนองกับลำน้ำสงคราม มีความยาวตั้งแต่ ๑-๓ กิโลเมตรขึ้นไป

มีทั้งห้วยที่มีขนาดเล็กและขนาดใหญ่ กระจายอยู่ทั่วไปในทาม

ในช่วงฤดูแล้งน้ำในห้วยส่วนใหญ่จะแห้ง ส่วนที่ยังคงมีน้ำขังอยู่มักจะเป็นห้วยที่มีขนาดใหญ่และลึก ตามริมห้วยมีพรรณพืช เช่น ไม้กะชะ จอก แหน สนม ต้นทม หูลิง กระโดนน้ำ ผักขึ้นาค ผักบ่อ ผักขี้ปลา ซึ่งเป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์พวก กุ้ง หอย ปู ปลา นก งู หนู เขียด กบ เต่า เอียน แมงดา และแมลงต่างๆ

ในฤดูฝน ห้วยจะเป็นเส้นทางของปลาบึกที่เข้าไปหากินเอียดเกลือตามยอดห้วยหรือหนอง

ในอดีตไต้หวันใช้ประโยชน์จากห้วยเป็นที่หาปลา ทำการเกษตร ทำนาแข่งเลี้ยงสัตว์ และเก็บผัก ส่วนฤดูน้ำหลากจะเป็นผืนน้ำกว้างเห็นพืชที่โผล่ขึ้นขึ้นมาเพียงยอดไม้กะชะ กระโดน ท่ม จึงใช้เป็นที่ทำปลาเท่านั้น

ปัจจุบัน ห้วยบางแห่งถูกกั้นเป็นฝายกลายเป็นอ่างเก็บน้ำ ระบบนิเวศห้วยจึงถูกทำลายไปมาก ส่วนที่ยังไม่ถูกทำลาย ไต้หวันยังสามารถเก็บผัก หาปลา และเลี้ยงสัตว์ได้

ช่อง เป็นสายน้ำที่เกิดจากหนองหรือกุด เชื่อมระหว่างห้วย กุด และแม่น้ำสงคราม มีขนาดเล็กและตื้นกว่าห้วย สามารถมองเห็นช่องได้ในช่วงน้ำลด ประมาณปลายเดือนกันยายนถึงต้นเดือนพฤษภาคม หากน้ำหลากน้ำจะท่วมหมดไปไม่สามารถที่จะมองเห็นช่องได้

ช่องเอื้อต่อการขยายพันธุ์ของสัตว์น้ำได้เช่นเดียวกับห้วย เพราะในช่วงฤดูน้ำหลากช่องจะเป็นเส้นทางอพยพของปลาจากแม่น้ำสงครามที่ว่ายทวนกระแสน้ำขึ้นมาวางไข่ตามแหล่งน้ำตามห้วย หนอง กุด ที่น้ำไหลไม่เชี่ยว พรรณพืชที่ขึ้นรอบช่อง เช่น หูลิง ไม้ เสี้ยว ท่ม เบ็น และผักต่างๆ ซึ่งเป็นที่หลบภัยและเป็นแหล่งอาหารของสัตว์น้ำ

เมื่อน้ำลดลง ไต้หวันจะทำการเกษตรริมช่อง โดยเฉพาะการทำนาปรังตามบริเวณริมช่องที่มีน้ำขังอยู่

ปาก เป็นระบบนิเวศที่ต่อหรือเชื่อมกับระบบนิเวศที่เป็นทางน้ำก่อนที่จะไหลลงสู่แม่น้ำใหญ่ ห้วย หนอง ช่อง ส่วนมากจะเรียกรวมกับระบบนิเวศอื่นๆ ที่เชื่อมต่อกัน ได้แก่ ปากช่อง ปากบุง ปากห้วย

ไต้หวัน ใช้เป็นที่วางเครื่องมือกดปลาในช่วงฤดูน้ำลดเนื่องจากปากจะเป็นเส้นทางปลาผ่านเข้าออกห้วย ฮ่อง แม่น้ำ ทำให้ไต้หวันสามารถจับปลาได้มาก เคยมีผู้พบเห็นปลาบึกและจับได้ในบริเวณปากเป็นประจำ เช่น บริเวณปากอากปากบ่อมุง

ในฤดูแล้ง ริมปากจะเป็นที่เลี้ยงสัตว์เพราะน้ำบริเวณปากน้ำจะแห้ง บางพื้นที่ไม่แห้งก็เหลือน้ำเพียงตื้นๆ จึงทำให้พรรณพืชพวก ต้นหม หูลิง ไผ่กระชะ กระโดนน้ำ ผักบ่อ ผักแว่น ต้นหว้า ผักส้มกุ่ม และหญ้าที่เป็นอาหารของสัตว์ เกิด บริเวณปากจะพบสัตว์ต่างๆ ทั้งปากน้ำและตามพื้นที่ริมป่าไม้ ได้แก่ กุ้ง หอย ปู ปลา นก งู หนู เขียด กบ เต่า เอียน แมงดา จิ้งหรีด และแมลงต่างๆ

สาย ใช้เรียกรวมกันกับลำน้ำธรรมชาติที่มีความยาวพอๆ กับห้วย แต่ขนาดของร่องน้ำจะแคบและตื้นกว่าห้วย เช่น สายฮ่อง สายห้วย สายหนอง สัตว์ที่พบเห็นตามสายได้แก่ กุ้ง หอย ปูปลา เต่า นก หนู งู ส่วนพืชที่ขึ้นมักจะเป็นพวกต้นกระโดน หูลิง เปลือย ไผ่กระชะ ผักแว่น ผักขึ้นาค ผักขี้อู เคือเป็น ต้นแสง ต้นแห่ ต้นกระเบา ต้นกะลิน ผักดางขม ผักกาดฮอง และพืชน้ำ เช่น จอก แหน สาหร่ายน้ำจืด เป็นต้น

ในฤดูแล้วไต้หวันจะทำนาปรังตามสายฮ่อง รวมทั้งเป็นสถานที่เลี้ยงวัวควายและเก็บผักป่า ส่วนช่วงฤดูฝนก็จะเป็นที่หาปลา

บุง เป็นบริเวณติดริมน้ำสงคราม เป็นพื้นที่ลุ่มไม่ลึกเหมือนกับหนองมีน้ำท่วมถึงในฤดูน้ำหลาก ในฤดูแล้งน้ำจะแห้ง เป็นแหล่งกำเนิดพรรณพืชหลายชนิดที่เป็นทั้งอาหารของคนและสัตว์ ได้แก่ ไผ่กระชะ ผักไค้หางนก เกล็ดหอย เป็นต้น

ไต้หวันจับปลาในบุงในช่วงประมาณเดือนกันยายน-มกราคม โดยทำเป็นลวงกดปลา ลวงลมมอง เบ็ด ตุ่ม เป็นต้น ส่วนในฤดูแล้งใช้เป็นที่เลี้ยงสัตว์และเก็บพืชผัก

ทาม คือ พื้นที่ราบอยู่เหนือบุงขึ้นมา ฤดูน้ำหลากบริเวณทามจะถูกน้ำท่วมนานประมาณ ๓-๔ เดือน เป็นแหล่งวางเครื่องมือจับปลา เป็นแหล่งเพาะพันธุ์ปลา เก็บหน่อไม้ที่พื้นน้ำขึ้นมา

โพทะเล: โพทะเลที่ปลูกในป่าทามเป็นระยะเวลาถึง ๔ เดือน

ส่วนฤดูแล้งน้ำจะแห้งเหลือน้ำค้างตามระบบนิเวศย่อยที่แทรกตัวอยู่ในทามคือพวกห้วย หนอง กุด ทามได้รับปุ๋ยที่เป็นตะกอนมาทับถมกันในฤดูน้ำหลากเมื่อน้ำแห้งทามจึงเป็นบริเวณที่มีความอุดมสมบูรณ์มากที่สุดทั้งพรรณพืช สัตว์ป่า

ไทรบ้าน ใช้ประโยชน์จากทามมากมายทั้งในด้านการเกษตร เช่น ขำนาบั้ง ผัก ข้าวโพด ถั่ว มัน เป็นที่เลี้ยงวัว-ควาย เป็นแหล่งอาหาร และแหล่งวัสดุดิบทำเครื่องใช้ไม้สอยในครัวเรือน

กุด เป็นแอ่งน้ำที่แทรกกระจายอยู่ในทาม เกิดจากการเปลี่ยนทิศการไหลของน้ำ ลึกและกว้าง มีน้ำขังตลอดปี ลักษณะคล้ายกับหนอง แต่มีขนาดใหญ่กว่าหนอง

ในช่วงฤดูน้ำลดจะเห็นเป็นรูปกุด ไม่มีทางน้ำเชื่อมกับแหล่งน้ำขนาดใหญ่ พืชพันธุ์ที่ขึ้นริมกุดในฤดูน้ำลดได้แก่ ไม้ คันทอง เป็น เข เห้ กะทิง เป็นแหล่งเก็บผัก หาหน่อไม้ นำไม้ไปทำเป็นเครื่องใช้ในครัวเรือนและเครื่องมือจับปลา

เมื่อถึงน้ำหลากกุดจะเชื่อมกับแหล่งน้ำอื่นกลายเป็นผืนเดียวกัน ทำให้กุดมีลึตื้นน้ำที่หลากหลาย กุดบางแห่งที่มีเอียดเกลือ ปลาที่มาจากแม่น้ำโขงก็จะขึ้นไปกินเอียดเกลือ ในช่วงน้ำหลากนี้ ไทบ้านใช้เป็นแหล่งจับปลา

ดุม ดูน หรือ **พง** มีลักษณะเป็นน้ำซับตลอดปีแทรกอยู่ตามริมน้ำสงคราม มีหญ้าและผักขึ้นปกคลุมคล้ายกับชำ มีบริเวณกว้าง ดินโคลนลึกกว่าชำ มองผิวเผินเนื้อดินจะแน่นแข็งตัว แต่แท้จริงแล้วหน้าดินมีความอ่อนตัว หากคนหรือสัตว์ไปเหยียบดินบริเวณเหล่านี้จะทำให้มีลักษณะ "หมุมหมาม" คล้ายโคลน ดุม ดูน หรือพงเป็นที่อยู่ของปลาบางชนิดที่ชอบอาศัยอยู่ตามดินโคลน ในฤดูฝนดุมจะถูกน้ำท่วม

น้ำจั้น เป็นน้ำที่ไหลออกมาจากริมน้ำสงคราม สังเกตเห็นในช่วงน้ำลด ด้านล่างน้ำจั้นมักจะเป็นน้ำซับที่เรียกว่า "ชำ" ใช้เป็นแหล่งน้ำดื่มในช่วงฤดูหนาว ถึงฤดูแล้ง โดยใช้ไม้ไผ่ทำเป็นรางให้น้ำไหลสามารถรองน้ำได้

เอียดเกลือ คือดินที่มีเกลือผสม ในช่วงฤดูแล้งน้ำแห้ง เกลือที่มีอยู่ในดินจะฟูขึ้นมาบนผิวดิน แต่ในช่วงฤดูน้ำหลากจะถูกน้ำท่วมเกิดตะไคร่น้ำหรือเหาน้ำที่เป็นอาหารของปลา ส่วนใหญ่จะพบตามหนอง ห้วย ฮ่อง สายและริมแหล่งน้ำต่างๆ

๔. ระบบนิเวศในแม่น้ำ

ระบบนิเวศกลุ่มนี้ ในฤดูแล้งจะไหลผ่านน้ำบางส่วน ส่วนฤดูฝนน้ำจะท่วมหมด มี ๔ ระบบนิเวศย่อยด้วยกัน มีรายละเอียดดังนี้

วัง คือบริเวณที่ลึกที่สุดของสายน้ำนั้นๆ ในฤดูน้ำลดมีความลึกตั้งแต่ ๔-๑๐ เมตร ในฤดูน้ำหลากลึกประมาณ ๙-๑๕ เมตร วังจะแทรกตัวอยู่ในแม่น้ำสงครามและลำห้วย ส่วนใหญ่จะเกิดบริเวณโค้งน้ำตรงข้ามกับบริเวณหาดหรือแก่ง เพราะฤดูน้ำหลากแรงของน้ำที่ไหลมาถึงบริเวณโค้งน้ำกระแทกกับตลิ่งทำให้น้ำไหลวนเกิดเป็นหลุมน้ำลึก

วังเป็นบริเวณที่มีปลาหนึ่งขนาดใหญ่ชุกชุมมาก โดยเฉพาะวังที่อยู่ตามลำห้วยสาขา ดังจะเห็นได้จากเคยมีการจับปลาบึกได้ตามวังต่างๆ เช่น วังคอนเพ็ง วังหัว

ไ้บ้านมีความเชื่อว่าวังในลำน้ำสงครามเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ มีเจ้ารักษาอยู่ การจับปลาจะต้องมีการขอหรือบอกกล่าวก่อนทุกครั้ง

หาด คือบริเวณที่ทรายหรือก้อนหินไหลตามน้ำมารวมกันเกิดเป็นสันดอน ในแม่น้ำไหลขึ้นมาให้เห็นในช่วงฤดูน้ำลดประมาณปลายเดือน ๓ ถึงเดือน ๕ หรือที่เรียกว่า "แค้น" ในร่องน้ำหรือริมสองฟากฝั่งของแม่น้ำ น้ำจะตื้นเห็นพื้นทราย เรียกว่า "แค้น" บางจุดจะเห็นเป็นแนวทรายไหลขึ้นมาจากน้ำเป็นแนวยาว ช่วงฤดูน้ำหลาก หาดจะถูกน้ำท่วมมีความลึกประมาณ ๓-๔ เมตร

นักวิจัยไ้บ้านแยกประเภทหาดออกเป็น ๒ ประเภท คือ

๑) **หาดพู่** เป็นหาดที่ไหลพื้นน้ำขึ้นมาเห็นเป็นแนว ตามหาดมีพืชจำพวก หญ้าและผักขี้บ่อ ผักขี้ส้ม ผักดังขม ขึ้นปะปรายสัตว์น้ำที่อาศัยอยู่ตามหาดพู่เป็น สัตว์น้ำที่มีขนาดเล็ก เช่น กุ้ง หอย ปลาจอกกล้วย ปลาชิว เป็นต้น

หาดพู่เป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจของไ้บ้าน

๒) **หาดจอม** เป็นหาดที่เรียกไ้กับน้ำ ไ้ไม่ไหลขึ้นมาให้เห็นชัดเจนนัก ในฤดูแล้งน้ำลึกไม่เกิน ๑ เมตร หาดจอมเป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์น้ำที่สำคัญ หลายชนิดโดยเฉพาะอย่างยิ่งปลาจอกกล้วย หอย กุ้ง และแมงต่างๆ เนื่องจากว่าหาด ประเภทนี้เป็นแหล่งกำเนิดสาหร่ายน้ำจืด จอก แหน ที่เป็นอาหารของสัตว์น้ำ

แก้ง คือหินหรือทรายที่ขวางทางน้ำ ถ้าเป็นทรายจะเรียก "แก้งทราย" ในลำน้ำ สงครามส่วนมากจะพบแก้งทรายปนกับหินกรวด พืชที่เกิดขึ้นจำพวกเหา จึงเป็น ที่อยู่อาศัยของปลาหนัง หอย กุ้ง แมงเหนียว

ลั้งหรือหอด ลักษณะคล้ายหาดจอมแต่เป็นโคลน อยู่ระหว่างวังกับแก้ง มีความลึกประมาณ ๒ เมตร เป็นที่อยู่อาศัยของปลาจำพวกปลาหนัง

พรรณพืชในป่าทาม

ลักษณะพิเศษของพรรณพืชในป่าบุงป่าทามลุ่มน้ำสงครามตอนล่างคือเป็นพรรณพืชที่ทนต่อการถูกน้ำท่วมตามธรรมชาติเป็นเวลานาน ๓-๔ เดือน พรรณพืชหลักที่พบคือไผ่กะชะ ซึ่งขึ้นปกคลุมบริเวณที่ราบลุ่มน้ำท่วมถึงริมฝั่งแม่น้ำและลำห้วยสาขา และมีพรรณพืชป่าทามชนิดอื่นๆ ขึ้นแทรกอยู่ในป่าไผ่กะชะ

พรรณพืชที่พบในป่าบุงป่าทามมีหลากหลายชนิด งานวิจัยที่บ้านพบว่า มีพรรณพืชซึ่งที่บ้านรู้จักและใช้ประโยชน์ทั้งหมด ๒๐๘ ชนิด (ดูรายชื่อในภาคผนวก) สามารถแบ่งออกเป็น ๗ ประเภท คือ

๑. ไม้ยืนต้นที่สูงใหญ่ พรรณพืชกลุ่มนี้ขึ้นอยู่ตามโพน โนน โลก ดงดอน ริมน้ำ เช่น ต้นแคน ต้นชี่ ต้นมะเดื่อ ต้นเป็ย ต้นแห่ ต้นหว้าจ้อย หว้าขี้มุด ต้นกาเกะเลา ต้นพะยอม ต้นยาง ต้นสะแบง ต้นแดง เป็นต้น

๒. ไม้พุ่มและไม้ขนาดเล็ก ขึ้นตามริมหนอง บุง ทาม ฮ่อง ห้วย กุด เช่น ต้นไคร้ทางนาก ต้นกระโดนน้ำ ต้นเบ็นน้ำ ต้นเบ็นอ้า ต้นไผ่ป่า ต้นไผ่กะชะ ต้นหมากกล้วยน้อย หนามกระทิง หนามขี้แฮดทาม หนามลิงยอก ต้นहुลิง ต้นกระดัน เป็นต้น

^ **กระโดนน้ำ :**

ต้นไม้ที่ขึ้นตามริมฝั่งของ
แม่น้ำสงคราม ลำห้วย ช่อ
นุ่น กุด

>>

พลาระเบ :

ผลไม้ป่าบุ่งป่าทามเป็นอาหาร
ของปลาและคน

๓. เครือไม้และกาฝากต่างๆ อาศัย ไม้ชนิดอื่นในการเจริญเติบโต เช่น เครือ หมากยาง เครือหนม้ว เครือหูน เครือชุตาม เครือชุตใบใหญ่ เครือบีเอียนทาม เครือสะข่างน้ำ เครือมันแซง เครือจาน เครือหญ้านาง เครือผักไหม เครือตดหมา หวายน้ำ เครือหมาว้อ เครือตาติบ เครือเขื่อง กาฝาก มะดัน กาฝากจามจุรี กาฝากกระโดนน้ำ เป็นต้น

๔. ผักต่างๆ ขึ้นตามบุง ทาม โคก ดง ดอน โนน ฟุงนา ช้ำ จั้น ริมน้ำ สงคราม ห้วย หนอง ฮ่อง กุด เช่น ผักแพรว ผักกะเจดทาม ผักขี้บ่อ ผักพายใหญ่ ผักขี้ส้ม ผักกาดฮอง ผักขมขี้ปลา ผักกะนองมั่ว ผักไธ้ทาม ผักไฮ้ไก่ ผักกะเตี่ยวเฟื่อง ผักขี้หอย ผักหัวเหลือง ผักบั้ง ผักตีนสูง ผักอีเป๊ะ ผักต่างขม ผักบงน้ำ ผักหนอกใหญ่ ผักชะแยง ผักอีฮีน ผักต้งโอ เป็นต้น

๕. เห็ด ขึ้นตามพื้นที่บุง ทาม โคก โนน ดง ดอน โพน บ๊ะ ช้ำ ริมน้ำ สงคราม ริมห้วย ในป่าบุงป่าทามมีเห็ดหลากหลายชนิด เช่น เห็ดผึ้งทาม เห็ดชื่อนโคน เห็ดเทด เห็ดทา เห็ดปลวกตายนกก็ เห็ดขี้ควาย เห็ดดยอ เห็ดบด เห็ดตัน เห็ดปลวกไก่อ้น้อย เห็ดหัวหญ้า เห็ดคอนกอง เห็ดโค เห็ดละงอก เป็นต้น

๖. พืชน้ำ ป่าบุงป่าทามมีพืชเกิดในน้ำหลายชนิด เช่น เทน เท ผักชะแยง ผักโฮบเฮบ บัวแดง บัวแบ่ ผักบุง ผักปอด เป็นต้น

๗. หญ้า ในป่าทามมีหญ้าหลายชนิดเกิดอยู่ทั่วไปในทุกระบบนิเวศย่อย

พรรณพืชในป่าทามนับว่ามีประโยชน์ต่อปลามากโดยเฉพาะปลากินพืช เช่น เทซึ่งเป็นอาหารของปลาหนังรวมถึงปลาบึก ในช่วงเดือนกรกฎาคม-เดือนตุลาคม ที่น้ำไหลเอ่อท่วมพื้นที่ป่าบุงป่าทาม เป็นฤดูกาลที่ผลไม้หลายชนิดเริ่มสุกร่วงลงน้ำ เป็นอาหารปลา เช่น ผลกระเบา ผลมะดัน ผลเขาทาม

ขณะที่นกหรือสัตว์ปีกชนิดอื่นๆ นั้นหากินพืช ผัก ผลไม้ป่านานาชนิดในป่าบุงป่าทาม เช่น มะเดื่อ หัวขี้มด หมากยาง ผลเป้าทาม เม่าชนิดต่างๆ ทำให้ป่าบุงป่าทามเป็นถิ่นอาศัยแหล่งอาศัยและแหล่งขยายพันธุ์ของนกและสัตว์ป่าตลอดทั้งปี

พันธุ์ปลาลุ่มน้ำสงครามตอนล่าง

งานวิจัยไต้หวันสำรวจพบพันธุ์สัตว์น้ำในลุ่มน้ำสงครามตอนล่างที่ไต้หวัน ใช้ประโยชน์ตั้งแต่บริเวณบ้านปากยามลงไปจนถึงบ้านอ้วน จำนวน ๑๕๓ ชนิด เป็นพันธุ์ปลา ๑๒๔ ชนิด เต่า ๕ ชนิด กุ้ง ๔ ชนิด หอย ๑๐ ชนิด ปู ๔ ชนิด และแมงอีก ๖ ชนิด

รายงานนี้จะเน้นเฉพาะเรื่องพันธุ์ปลา มีรายละเอียดดังนี้

๑. ปลาธรรมชาติ มีจำนวน ๑๑๕ ชนิด แบ่งออกเป็น ๒ กลุ่ม ได้แก่

๑) **ปลาพื้นถิ่นลุ่มน้ำสงคราม** ไต้หวันให้ความหมายว่าเป็นปลาที่มีการวางไข่และพบในลุ่มน้ำสงครามตลอดทั้งปี งานวิจัยไต้หวันพบปลาธรรมชาติที่เป็นปลาพื้นถิ่นลุ่มน้ำสงคราม ๕๘ ชนิด เช่น ปลากลุ่ม ปลากั้ง ปลากระแตง ปลากระเดียด ปลาก่า ปลาเชื่อม เป็นต้น

๒) **ปลาอพยพจากแม่น้ำโขง** ไต้หวันให้ความหมายว่าเป็นปลาที่อาศัยอยู่ในแม่น้ำโขงแต่ขึ้นมาหากินและวางไข่ตามป่าบุงป่าทามลุ่มน้ำสงครามในฤดูน้ำหลาก

ช่วงเดือนพฤษภาคม-เดือนกรกฎาคม และอพยพกลับสู่ม่าน้ำโขงก่อนน้ำลด ในช่วงเดือนตุลาคม-พฤศจิกายน ปลาบางชนิดจะอพยพกลับลงสู่ม่าน้ำโขงทั้งหมด บางชนิดอพยพลงไม่หมด ยังคงอาศัยอยู่ในลุ่มน้ำสงคราม ไทบ้านเรียกว่า ปลาค้างวัง มีทั้งหมด ๕๗ ชนิด เช่น ปลาบึก ปลาควาย ปลาเค็ง ปลาชวย ปลาเผา ปลาพอน ปลานาง ปลาเสือ เป็นต้น

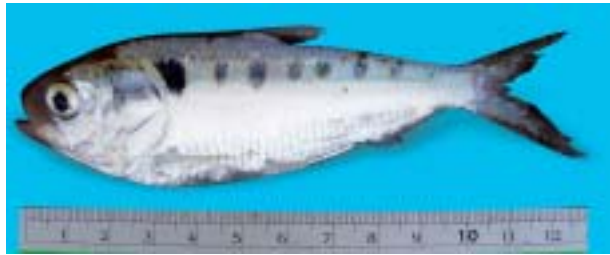
๒. สถานะของปลาในลุ่มน้ำสงคราม

เนื่องจากระบบนิเวศป่าทามถูกทำลายจากการบุกรุกทามของธุรกิจ อุตสาหกรรม การเกษตร การพัฒนาแหล่งน้ำขนาดใหญ่ และการจับปลาเพื่อการค้า (รายละเอียดดูบทสุดท้าย) ทำให้ปริมาณและชนิดของปลาในลุ่มน้ำสงครามลดลง นักวิจัยไทบ้านได้ประเมินสถานะของปลาพบว่า ปลาหลายชนิดได้กลายเป็นปลา ใกล้สูญพันธุ์ หลายชนิดเป็นปลาที่สูญพันธุ์จากลุ่มน้ำสงครามบริเวณที่ศึกษา มีรายละเอียดดังนี้

ปลาใกล้สูญพันธุ์ การศึกษาพบว่า มีปลาธรรมชาติ จำนวน ๑๔ ชนิดที่ไทบ้าน จัดให้เป็นปลาใกล้สูญพันธุ์ ได้แก่ ปลาชะนาค ปลาขบ ปลาอีจัน ปลาเกาะ ปลาตาบลาว ปลาเค็ง ปลาผาอง ปลาฝาโล ปลาโอดโอด ปลาพอน ปลาบึก ปลาเสือตอ ปลาเสือลาย และปลาชวย

ปลาสูญพันธุ์ เป็นปลาที่ไทบ้านไม่พบในลุ่มน้ำสงครามเป็นเวลา ๕๐ ปีขึ้นไป รวม ๑๑ ชนิด ได้แก่ ปลาตองลาย ปลาสะงัว ปลาคุน ปลาทวง ปลาโพง ปลาแก้ว ปลาหางพร้าว ปลาแกง ปลาหัว ปลาเกด และปลาแมว ปลาสูญพันธุ์ ทั้ง ๑๑ ชนิดนี้เป็นปลาอพยพขึ้นลงระหว่างม่าน้ำโขงสู่น้ำสงคราม อย่างไรก็ตาม นักวิจัยไทบ้านพบว่า ปลาเหล่านี้บางชนิดยังพบในม่าน้ำโขง

ปลาต่างถิ่น เป็นปลาที่ไม่ใช่ปลาธรรมชาติในลุ่มน้ำสงคราม แต่เป็นปลา

ปลาหมากพวง : ปลาบึกจัดที่ใกล้สูญพันธุ์อย่างยิ่งรอด เช่นเดียวกับปลาบึก แต่พบในปริมาณมากที่ลุ่มน้ำสงครามตอนล่าง

ที่มาจาก การเพาะพันธุ์และทางภาครัฐปล่อยพันธุ์ปลาเหล่านี้ลงสู่แหล่งน้ำธรรมชาติ ในพื้นที่ศึกษาพบพันธุ์ปลาต่างถิ่นทั้งหมด ๔ ชนิด ได้แก่ ปลานิล ปลาไน ปลาตะเพียน ปลาอีสงเหต ปลาจีน ปลากัดจีน ปลาดุกยักษ์ ปลาดุกอูย และ ปลานวลจันทร์

๓. การอพยพ แหล่งอาหารและการวางไข่ของปลา

การศึกษาพบว่า ปลาธรรมชาติจะอพยพจากแม่น้ำโขงเข้าสู่แม่น้ำสงคราม และแม่น้ำสาขา ห้วย หนองและกุดต่างๆ ในช่วงฤดูน้ำหลาก ขึ้นมาหาอาหารและวางไข่ในบริเวณป่าบุงป่าทามที่มีพรรณพืชธรรมชาติ แมลง และสัตว์ต่างๆ

นักวิจัยไทยบ้านได้อธิบายถึงลักษณะความสัมพันธ์ของป่าบุงป่าทามกับ แหล่งอาหารและการวางไข่ของปลาธรรมชาติว่า ในช่วงต้นฤดูน้ำหลากเดือน พฤษภาคม-มิถุนายน ปริมาณน้ำในแม่น้ำโขงมีระดับสูงขึ้น น้ำจะหลากเข้าท่วม บริเวณป่าบุงป่าทามในกลุ่มน้ำสงครามตอนล่าง ปลา ก็จะอพยพเข้ามาหาอาหารและวางไข่ ระบบนิเวศของป่าบุงป่าทามที่มีต้นไผ่กะซะและพันธุ์ไม้เลื้อย เป็นแหล่งที่ ปลาชอบ เพราะปลอดภัยจากคนและปลาใหญ่ตัวอื่นมากินไข่ของมัน ปลาหลาย ชนิดวางไข่ตามกิ่งก้าน ใบ และหนามของต้นไม้ที่ขึ้นในทาม

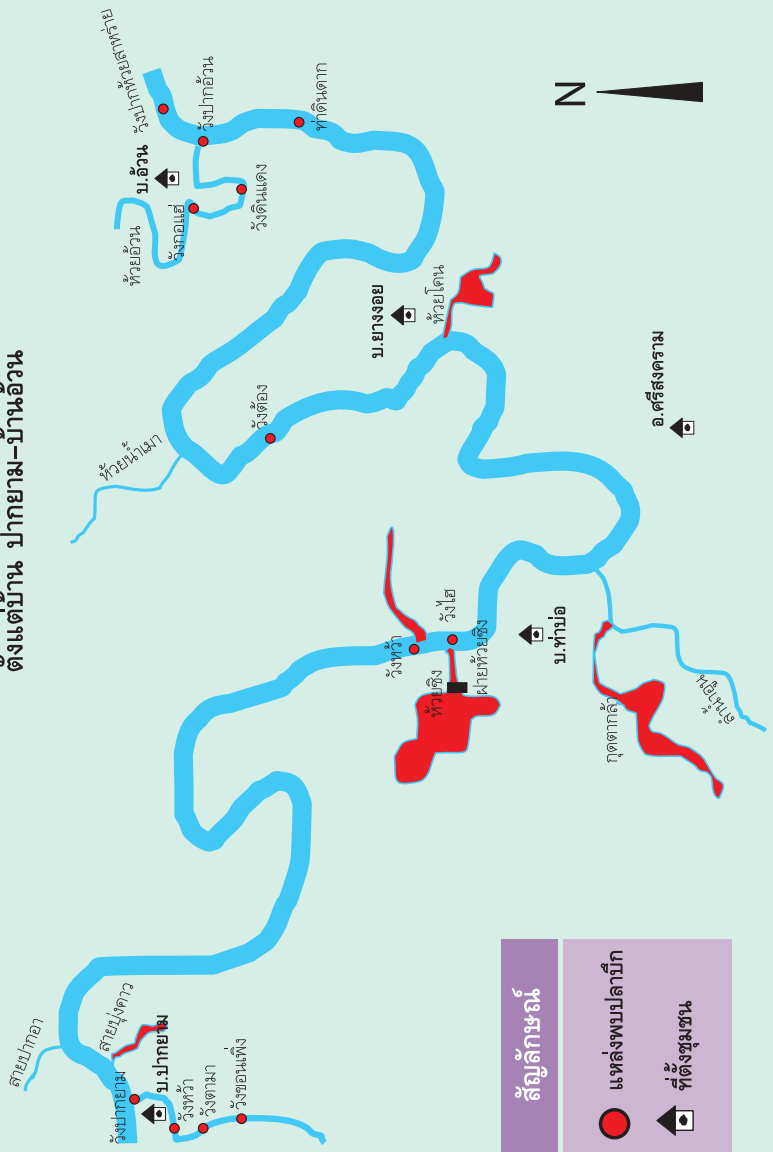
เมื่อผลหมากรสุก หมากรกระเบาสุก พวกปลาหนังประเภทปลาแยอน ปลาแยชวย จะโผล่ขึ้นมา "สวบกิน" พบได้ทั่วไปยามฤดูน้ำแดง

พรรณพืชหลักที่เป็นแหล่งอาหารธรรมชาติของปลาได้แก่ กระเบา เขทาม หมากรหนอด มะเดื่อน้ำ หว่าจ้อย หว่าขี้มด มะเดื่อปล้อง มะดัน แสง มะเฟืองน้ำ ตำลึงป่า เป็นต้น ปลาจะอาศัยกิน ผล ใบ ดอก เมล็ด ลำต้น หรือรากของพืชเหล่านี้เป็นอาหาร

ส่วนพืชน้ำได้แก่ สาหร่าย เหน เทา ตะไคร่น้ำ เป็นแหล่งอาหารที่สำคัญของปลา เช่น เทาที่เป็นอาหารของปลาบึก

ปลาบางชนิดนอกจากกินพรรณพืชธรรมชาติเป็นอาหารแล้ว ยังกิน มด ไล่เดือน ปลวกและแมลงต่างๆ เป็นอาหาร เช่น ปลากด ปลาควาย ปลาเค็ง ปลาเขี้ยวไก่ ปลานาง ปลาแยอน ฯลฯ

แผนที่แสดงแหล่งพบบลาน้ำสงครามตอนล่าง
ตั้งแต่บ้าน ปากยาม-บ้านอ้วน

สัญลักษณ์

- แหล่งพบบลาน้ำ
- ที่ตั้งชุมชน

ปลาบึกในลุ่มน้ำสงครามตอนล่าง

ปลาบึกเป็นปลาน้ำจืดชนิดหนึ่งที่มีขนาดใหญ่ที่สุดในโลก พบในลุ่มน้ำโขงเท่านั้น ปัจจุบันปลาบึกลดจำนวนมาก สหภาพสากลว่าด้วยการอนุรักษ์จึงได้จัดให้ปลาบึกอยู่ในบัญชีรายชื่อสัตว์น้ำที่ใกล้สูญพันธุ์อย่างยิ่งยวดในปี พ.ศ.๒๕๔๓

ปลาบึกจะอพยพจากแม่น้ำโขงเข้าสู่แม่น้ำสงครามและห้วยสาขาของแม่น้ำสงครามในฤดูน้ำหลากช่วงเดือนมิถุนายน-เดือนกรกฎาคม และอพยพกลับแม่น้ำโขงในช่วงเดือนตุลาคม-เดือนพฤศจิกายน

ปัจจัยสำคัญที่ทำให้ปลาบึกอพยพเข้ามาในลำน้ำสงครามเนื่องจากป่าทามมีระบบนิเวศที่หลากหลายเหมาะต่อการหากิน โดยเฉพาะการมีดินเยือก นอกจากนี้ยังมีพืชน้ำที่เป็นอาหารของปลาบึกโดยเฉพาะเหา

พ่อประพงค์ รัตนะ นักวิจัยไต้หวัน เล่าให้ฟังว่าสมัยเมื่อประมาณ ๓๐ ปีที่แล้ว ผมเคยเห็นปลาบึกขนาดใหญ่มาบ่อนหรือโผล่ที่ผิวน้ำ และสังเกตเห็นว่าปลาบึกมากินเยือกเกลืออยู่แถวๆ ริมฝั่งห้วยซิง มีเขื่อนปลาบึกหลายคนในหมู่บ้านจับปลาบึกจากห้วยซิงได้ทุกปี

นักวิจัยไต้หวันระบุว่าปลาบึกเดินทางเข้ามาเพื่อกินอาหารและหาสถานที่พักชั่วคราว จากนั้นเดินทางกลับลำน้ำโขงและเดินทางขึ้นไปตามแม่น้ำโขงตอนบนต่อไป

ปลาบึกส่วนใหญ่ที่อพยพเข้ามาเป็นปลาบึกวัยเจริญพันธุ์ที่มีขนาดใหญ่ ไต้หวันบ้านท่าบ่อระบุว่าเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๓๕-๒๕๓๖ สามารถจับปลาบึกได้ตัวใหญ่ที่สุดเท่าที่เคยจับได้มีน้ำหนักถึง ๒๗๐ กิโลกรัม ที่บริเวณกุดตากกล้า แต่ในช่วงหลังปลาบึกที่จับได้มีขนาดเล็กลงมาก

ปัจจุบัน ไม่พบปลาบึกในลุ่มน้ำสงครามมาแล้ว ๕ ปี

ในอดีต เครื่องมือหาปลาที่ใช้จับปลาบึกจะใช้สนหรือฉมวกขนาดใหญ่ พ่อยงค์ สรรพโส เล่าว่า สนจะมีรูด้านข้างไว้ผูกเชือกปอ เวลาแทงสนงเข้าลำตัวของปลาบึก ปลาบึกจะสลัดไม้ไผ่จนหลุด คนที่จับเชือกปอที่ผูกติดกับสนงจะพายเรือตามปลาบึกไปจนกว่าปลาบึกใกล้หมดแรง จากนั้นค่อยลากปลาบึกเข้าหาฝั่งแล้ว

ช่วยกันผูกหางผูกหัวหามขึ้นเรือ

พ่อยังคงบอกอีกว่าการจับปลาบึกด้วยสนงนี้ จะต้องเห็นปลาบึกในบริเวณนั้นก่อน แล้ววันหลังจึงชวนเพื่อนไปจับ โดยไปกัน ๕-๑๐ คน และใช้เรือ ๒ ลำ

ต่อมาได้มีการนำมองปลาบึกมาใช้ ในอดีตมองปลาบึกจะใช้เชือกปอหรือเชือกป่านมาสานเป็นตาข่ายสี่เหลี่ยม แต่ปัจจุบันได้เปลี่ยนมาใช้เชือกไนลอนสานแทนเพราะสะดวกกว่า

เมื่อจำนวนปลาบึกมีน้อยลงและมีขนาดเล็ก ไทบ้านจึงเปลี่ยนมาใช้มองปลาบึกขนาดเล็ก มองหยั่ง และสะดุ้งเท่านั้น

เมื่อประมาณปี พ.ศ.๒๕๑๖ ราคาปลาบึกจะอยู่ที่กิโลกกรัมละ ๓-๕ บาท ไทบ้านจึงนิยมนำปลาบึกมาทำปลาร้าไว้สำหรับขายและแลกข้าวมากกว่าเพราะปลาร้าปลาบึกคนจะชอบกิน เมื่อนำไปแลกข้าวจะได้เยอะกว่าปลาชนิดอื่น แต่หลังจากมีพ่อค้าจากตัวจังหวัดเข้ามาซื้อทำให้ราคาของปลาบึกสูงขึ้น ปัจจุบันราคาปลาบึกกิโลกกรัมละ ๑๕๐-๒๐๐ บาท

